

առարկայի կատարելագործում թանկ ապագա-
յում: Սրանով կարող է կանոնադրվել
ճանկահայերի կենսական և ճշգրիտ կենսա-
հարգանքի նոր պայմանները և որոշվել
նոր ապագայը: Ներկայումս գլխի համա-
ռոտագիտ, բայց ճշգրիտ կազմած, առ-
գիտակցող ճանկահայերի մասին անհրաժեշտ
է, աչքի առաջ ունենալով քաղաքական
հանգամանքները:

Մեզոյն անցնալ համարում յիշել էինք, որ
Թափ. Բեռ. լրագրող հրատարակել էր խորհրդանշան
Հայրենի կենսագրություն, որին հետևեց և Ներ-
սէս պատրիարքի համառոտ կենսագրությունը և
երեք հայ կաթողիկոսների խորհրդանշան, Նարեկի
և Ներսէսի քննադատական համառոտական
նկարագրերը: Այս համարում հարկ համարեցինք
թարգմանաբար հարգելի հայ ընթերցողաց աչք
յոգուածներն յայտնելով ուրախութիւն այն ե-
րկոյթի համար, որ այսօր ճանկահայերի վիճա-
կի ապագայ բարոյութեան համար եղած աշխա-
տանաց մէջ նշանաւոր դեր խաղացողներն և-
րեք եկեղեցականք են, որ հայ եկեղեցական
գասնի մեծ պատիւն է բերում: Չգիտենք թէ
ինչ կմտածեն նոքա, որոնք հայ եկեղեցու մէջ
կղերականութիւն տեսան և Ներսէսին դաւա-
ճան կոչեցին:

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Տեղական հայ հրատարակութեանց մէջ,
երբ որ և է առիթ կոչել է, միշտ ան-
համարձեռնութեամբ խօսել են տեղւոյն հայ
կուսանոցի մասին, իբրեւ մի ապարդիւն
հաստատութեան վերայ: Եւ այսպիսի վե-
կայութիւնքը միշտ դժգոհութիւն յարու-
ցել են կուսանոցի մէջ: Մեզոյն ևս ունե-
ցել է այդ հանգամանքի մէջ իւր մասն
և բաժին: ու գուցէ շատ անակործ ար-
տայայտութեանց արժանանցել: Բայց այդ
ոչ յօգուտ կուսանոցի արտայայտածներն
այնքան կուսանոցի աւելորդ լինելուն չէր
վերաբերում, որքան նրան, թէ ինչու նա
աննպատակ է և հասարակութեան ոչ մի
ծառայութիւն չէ անում: մինչդեռ ուրիշ
ազգերի մէջ, անշուշտ և թիֆլիզի կուսա-
նոցն էլ իւր հիմնարկութեան ժամանակ,
այդպիսի հաստատութիւնք միշտ մի նպա-
տակ ունին, անխորհուրդ չեն: Եւ որպիսի
յուժմ կուսանոց միտարարութիւնք իւրա-
քանչեւ մի մասնաւոր նպատակ ունի իւր
համար. այսպէս նրանցից մի քանիսն ի-
րանց վերայ առել են որբերի և աղքատ-
ների խնամքը. այլք տիրոջն են հիւանդ-
ների հոգսը, միւսները բանակներում պա-
տերազմի ժամանակ խնամում են և պա-
հում վերադարձնողներին և հիւանդներին:

կատում էր, սա իրա մտերմ բարեկամաց հա-
ղորդեց իւր միտքը, բարեկամները ունեւր դո-
ւեցին այս գաղափարը, ունեւր լիարժեքու-
ցին անկարելիութիւններ առաջ բերելով, ունեւր
էլ յայտնեցին նորան թէ առանց ակնադատ-
կանքի չէ կարող ձեռնարկել այդ գործին:
Եւստը հոգի ինչ գործ որ պէտք է կատարել,
ևս ինչոք պատրաստ եմ յանձն առնելու ևս
տաճարանում էր նա զայս կարող եմ մի քանի
ընկերակից ճարել, որոնք մի փոքր դրամազը-
լովս ևս ունենան, բայց նորանք ծախնոց են
կամենում հաստատել և ոչ որբանոց. իմ կար-
ծիքով մարդուս պարտականութիւնն օրը երեք
անգամ ուտելու և երեք անգամ աղօթելու մէջ
է: կայանում:

Ահա այսպէս, ոչ քաւորութիւնը, ոչ աշխա-
տանքը և ոչ մեծամեծ արդիւնքները վատնեցին
մեր գործունեայ Արքեպիսկոպոս:

1865-ին, թին տակը առաջ խաղաղութիւն
թաղական խորհրդի և քաղաքի կոմիտէ հաստա-
տում անտարակ, տարւում ամբողջ ընթաց-
քում, ոչ ցրտին ոչ չորին ուշադրութիւն դար-
ձնելով, նա ման էր գալի թաղի թաղ, դռնէ
դռան բարեկործանական նպատակով հանգանա-
կութիւն ժողովելու:

Սա առաջին անգամ փոքր էր փոքր առնում,
այլ նուիրատուը կամուրք քանակութեամբ մի
որ և ինչ գումար նշանակում էին տեսարանի
մէջ, և երբ գումարը բաժանակն շատացաւ որ
նա կարողանար մի անշարժ կայտածը գնել, ո-
րուն եկամուտը բաւ էր 6 կամ 7-ը որբ և ան-

կան և այնպիսի միտարարութիւնք, որոնց
գործն մոլորեցնելու և ուղիղ ճանապարհի
վերայ կանգնեցնել է, դարձնել իւր արդար-
կան կենսը, իսկ ուսնալ անդամները
բաղկացած միտարարութիւնք հոգում են
ժողովրդեան լուսաւորութեան համար, պա-
հում են դարձնել կամ իբրեւ ուսուցչու-
հիք յաճախում են այլ դպրոցներ և
դաստաւորութիւն անում կամ վարժուհու
և դաստիարակչու պաշտօն վարում և
այլն և այլն:

Սրանցից որն է անում թիֆլիզի կու-
սանոցն, որ նորա վերայ խօսք լինելն որ
և է նպատակը խօսք առել կարելի լինել
նորա մասին: մինչդեռ Ներկայումս, երբ
թիֆլիզի մէջ շատ հայ օրիորդաց դպ-
րոցներ կան և նորերը բացվում են և կա-
րօտ են աշխատասեր և անձնուր դաստի-
արակութիւնքի, որոնց պաշտօնը յաջողու-
թեամբ կարող էին կատարել մեր կոյսերն,
եթէ այդ իրանց նպատակը չլինէր և ըն-
թերցանութիւնք ու ուսմամբ պարտաւի-
ն: Բայց դժբաղդաբար կատարելալ անգիտու-
թիւն տիրում է ներկայումս վանքին: Մենք
կարծում ենք, որ տեղւոյն հայ կուսանոց
միտարարութեան հարկաւոր է մի յեղափո-
խութիւն անել իւր մէջ և մի նպատակ
որոշել իւր համար, որպէս զի թէ հա-
սարակութեան համակրութիւնն իրաւամբ
վայել է թէ իւր գոյութիւնն նպատակա-
ւոր անէ, համաձայն ժամանակի պահանջ-
ներին: Աւելի շօշափելի կերպով ցոյց տա-
լու համար, թէ որքան դժոժ կարող է
կատարել մի կոյս յօգուտ հասարակու-
թեան, եթէ միայն նա իւր կենսերին մի
նպատակ է խորհուրդ է նշանակել, լուս-
ղորդ այս համարում դժի տակ գնում ենք
Կ. Պօլսոյ խառնուրդի Սրբուհի կուսի կեն-
սագրութիւնն և նորա հիմնարկած որբա-
նոցի ծագման համառոտ պատմութիւնը:
Միթէ կարելի է համակրել և պատկա-
ռանք չլուծել այսպիսի հաստատութեանց
վերայ:

ԲԱՅՈՒ

(Թղթաւորութեան ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ)

Լրագրի:

Արդէն յայտնի է, որ մի երկու ամիս առաջ,
Բագուի մէջ կազմուել է մասնաժողով հայ գաղ-
թականներին օգնելու համար: Բագուի հարուստ
հայաբնակ քաղաքներից մին լինելով, արդարեւ
աւելի օգուտներ կարող էր արտադրել և այս-
տեղի ժողովուրդը աւելի կարող էր գործել քան
նոյն իսկ թիֆլիզ և Երևան քաղաքների ժողո-
վուրդը: Թէ ինչի Բագուին ևս տալիս եմ մի
այդպիսի գերազանցութիւն, դորա միւս պատ-
ճառները (բայց հարատւութիւնը) ես առայժմ

տեղ աղջկաներ պահելու, այն ժամանակ փո-
ղերը ժողովեց, Ստամբուլ Բագրաթիւնը բա-
շխ կուսած ամենալաւ շուկայում մի խանութ
գնել, դորա եկամտով ամենօրեայ հացը ապա-
հովարեց և իւր տանը 7-ը հոտ աղջկի կը
պահէր:

1866-ին Սրբուհին ուղեց, որ Պօլսոյ պատ-
րիարքն որբանոցը հաստատել և վաւերացնէ-
տաճարանակ չաքը, բայցի սուրը Երուսա-
ղէմ, ուր մի քանի պատահաւ կանաչեց կան միայն,
ուրիշ յատուկ կուսանոց չունին: Պօլսոյ պատ-
րիարքն Երուսաղէմի լիցուները, մանաւանդ ի-
տալիկները քաջ ծանօթ, կարողացել և տեղեկա-
ցել էր Վաթիկի կուսակցութեան կողմանէ ըն-
թացքը, և զոգում այդ ուղղութիւնից դէմ դրաւ:
Հայոց մէջ կուսանոց և որբանոց հաստատուելուն:

Սրբուհին չի յուսահատուել Պօլսոյ պատրի-
արքի ընդդիմանալով, իբրեւ մի մասնաւոր ան-
ձը գործը շարունակում էր իւր ցանկութիւնը
իրագործելու համար:

1870 թվականին, երբ Արքեպիսկոպոս
հայրենի պատրիարք դառաւ, Ներսէս Եպիսկո-
պոսի, որ խաղաղիկ քարոյշ էր, և նոյն
թվական խորհրդի միջնորդութեամբ, որբա-
նոցը վաւերացրեց ընդ տեղութեամբ: Սրբուհի
Մայրապետի, այն պայմանաւ միայն, որ օր-
որչեքը չտարապահ կոյս մնալու բացի նո-
րանցից, որոնք կամուրք յօժարութեամբ կը
ցանկանային, այն ևս զրան և աւելի տարե-
կան հասակից յետոյ:

Նոյն տարուայ մայիս ամիսն էր, երբ Վե-

անյարմար եմ համարում բացատրել: Այժմ
միայն իմ նպատակ է դարձնել ընթերցողների
ուշադրութիւնը այն անհայտ հանգամանքի
վերայ, որ նորահաստատ յանձնաժողովը հա-
մարեայ անդամաւորի կերպարանք ստացած
գեւ մինչ այսօր ոչ մի գործունէութեան նշույլ
չէ ցոյց տուել: Ինչի համար ուրեմն նա հաս-
տատուեցաւ: Չլինի դեռ ևս նորատիրութեան
մի նոր ապացոյց է: Մասնաժողովը գեւ ա-
ռաջին նիստ անցած է և ունեցել: Այսպիսի մի
անգործունէութեան իբրեւ պատասխանատու
մենք ծանաչում ենք միայն արժ. հայր խորհրդ
Ստեփանէին, որովհետև նորանից, իբրեւ նա-
խագահից, է կախած մասնաժողովի գործու-
նէութիւնը: Որքան և յարգելիք հայր խորհրդին
որքան որ և պաշտպան հանդիսանալիք նո-
րան—գաղթնալ ճշմարտութեան դէմ մեղանշել
մենք ոչ կարող ենք և ոչ ևս իրաւունք ու-
նինք: Եթէ արժ. հ. խորհրդն ստատիկ զբաղված
է ուսումնաբանական, խմբագրական, եկեղե-
ցական և այլ ուրիշ երկրորդական գործերով,
ուրեմն նա իբրեւ ազգասեր և ազնիւ անձն,
պարտաւոր էր նախագահութեան պաշտօնը
յանձնել մի այնպիսի անձի, որն կարողանար
գործել և նպատակին հասնել, այդու ամենայ-
նիւ թող ներուր մեզ մի համեստ հայց առա-
ջարկել, միթէ մեր թուաւ տարագիր եղբայր-
ներին օգնելու գործը աւելի բարձր, կարեւոր և
աւելի արժէք չէ, քան վերջինիս գործերը:
Միւս կողմից մենք տեսնում ենք, որ մի այդ-
պիսի վեճ գործում դարձաւ մուտք են գտել
անձնական կրքերի անոսանձ ցոյցերը: Ունեւր
չեն կամենում մասնակցել գործին, որովհետև
արժ. հ. խորհրդ է նախագահ ընտրված, իսկ ո-
ւնեւր ևս ջանք են անում նոյն գրկել մաս-
նակցութիւնը: Ինձ կասն, ուրեմն այդտեղ
մեղաւորն ժողովուրդն է, քանի որ նա չգիտէ
իւր օգուտն և վնասը ծանաչել, քանի որ նա
այնքան զարգացած է որ իւր ազգային գոր-
ծերի համար միայն, ձգէ երկպառակութիւնը
հանձնաւոր կրքերը ևսայն: Եթէ այդպէս է, ու-
րեմն ուժ աւելի կպատկանէ ցոյց տալ ժողո-
վրդեան ազգասիրութեան, զիջողութեան օրի-
նակ, եթէ ոչ այն անձին, որին վիճակուած է
առաջնորդել ժողովուրդը ճշմարտութեան
ստացրելու մէջ, եթէ ոչ արժ. հ. խորհրդին, որն
տեսնելով այդպիսի երկպառակութիւն կամ
զայնակութիւն, ազգասիրաբար պարտաւոր
էր հրաժարել այդ պաշտօնից և մի այնպիսի
անձին յանձնել, որ կարողանար օգուտ բերել:
Յուսով ենք, որ արժ. հայրը ինչն ու հոգու-
ղուկով, որ իրաց այս վիճակին մէջ նա անկարող
է բուրբովին ներգործելու, կաճապարէ 'որ ա-
ռաջ այդ պակասութիւնը լրացնել և դրանով
գործը առաջ տանել:

Ս. ԷՋՄԻԱՏԻՆ

(Թղթաւորութեան ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ)

Որպէս տեսնում ենք, ԷՋՄԻԱՏԻՆԻ միա-
բանական կենսերից շատ քիչ և ստոյգ տե-
ղեկութիւններ են տալում մեր պարբե-
րական թերթերում. մենք աչքի առաջ

հալաւ լինեալով Սուլթան Աղիբե- Բէհաւո-
նանէ ամբարնոց գնացած էր: Սրբուհի Մայ-
րապետը, մի օր Սուլթանին ոտով օրի գնացած
ժամանակ, իբրեւ թէ պատահմամբ հանդիպե-
լով, ինչպէս Վեհափառին, որ իւր օրերին մի
մաղթողական երգը լսելու բարենձմէ, Սուլթա-
նը կանգ առաւ, լսեց երգը, և իւր գոհակամու-
թեամբ յայտնեց մի ժողովում և հրամայեց որ
իւրին հասկացնեն թէ ինչ կամ որ ուսումնա-
րանի տանք են նորա:

Պատրիարքարանի Բագու—Վեհափառի ձեռ-
քով որբանոցի հաստատութեան զարգացումը
ինչպէս ծագելը, ինչ խնդիր միջոցներն ունենալը
մաղթողական երգը լսելու բարենձմէ, Սուլթա-
նը կանգ առաւ, լսեց երգը, և իւր գոհակամու-
թեամբ յայտնեց մի ժողովում և հրամայեց որ
իւրին հասկացնեն թէ ինչ կամ որ ուսումնա-
րանի տանք են նորա:

ունենալով այս հանգամանքը և մնալով
Ս. ԷՋՄԻԱՏԻՆԻ մասն օր, միշտ յարարե-
լով թին ունեցանք միտարարութեան հետ:
Հետաքրքրվեցինք և անդիւր թիններ հա-
ւաքեցինք սորանց կենսերից, որոց վերայ
կամենում ենք մի ընդհանուր հայեացք
գցել, ինչպիսիք ներդրումութիւն մեր
վստահութեան համար:

Ս. ԷՋՄԻԱՏԻՆԻ այժմ գտնվում են
10 կաթողիկոսներ, 15 վարդապետներ, 3
սարկաւապ և 5 զպրիսեր—ընդ ամենը 33
հոգի, որոնք կազմում են վանքի այժմեան
միտարարութիւնը և ահա սորանք վանքի
սենյակներում կցերում միասին սիրով,
լաւ թէ վատ կենսը են վարում... Սրանց
համար սահմանած է տարեկան մի որոշ
գումար— իւրաքանչիւր կաթողիկոս ստա-
նում է զանաւարակեց տարեկան 150 ու.,
վարդապետը 120 ու. և աւագ սարկաւա-
պը 15 ու. (վերջիններս ստանում են նաև
վանքից շորեղները, իսկ բարձրագոյնը
հայրը իրենք իրենց ունեցից սիրով հո-
գան): Առաւօտեան ժամը 11 զանգը հը-
րաւորում է սորանց սեղանատուն ճաշ
վայելելու և երկրորդ ժամը 7—8 ընթի-
րելու: Սեղանատան կերակուրները սովորա-
կան են և մաքուր. մեր հայրերը երբեմն
(առաւել ասն և կիրակի օրերում) վայե-
լում են սեղանատուն մէջ զինի, որ ծախս-
արարը գումար է վաղարշապատից, վանքիս
զինատան դռները փակ լինելու պատճա-
ռով *)

Ետևորը անխոհեմ կարծիքներ են հը-
րատարակում տեղւոյն միտարարութեան վե-
րայ— սխալ է. որքան ևս նկատեցի, սո-
րանք սիրում են առ հասարակ ընթեր-
ցանութեամբ պարտաւի, երեսուսարդ ա-
րկանները նորութիւնով շատ են հետա-
քրքրում. շատերը նիւթական միջոցներ
չունենալով միանում են և հայոց լուս-
գիրներ ստանում ու կարգում: Բայց մի-
այն լրագիրները բաւական չեն, հարկաւոր
է անհրաժեշտ է սորանց սեղանատուն ճաշ
վայելելու և երկրորդ ժամը 7—8 ընթի-
րելու: Սեղանատան կերակուրները սովորա-
կան են և մաքուր. մեր հայրերը երբեմն
(առաւել ասն և կիրակի օրերում) վայե-
լում են սեղանատուն մէջ զինի, որ ծախս-
արարը գումար է վաղարշապատից, վանքիս
զինատան դռները փակ լինելու պատճա-
ռով *)

*) Սրանից չորս տարի առաջ պօլսեցի
Ստեփան Եպիսկոպոս Ստամբուլից կառավա-
րել է եղև և սորա հորտով ակցիոնի շինութի-
ւը փեշատել է վանքի գինեւան դուռը. այն
օրից արդէն միտարարութիւնը գրկված է վանքի
սեղանակն խմելիքներից: Այդ գործի քննու-
թիւնը գեւ ևս չարտակալութեամբ է մարմնաւոր
դաստարանում:

մի կարողանար ընդհանուր ազգին ծառայու-
թիւն ցոյց տալ:

Գլխազգաբար այդ միջոցներին Վ. Կաթողի-
կոսը արել է մի քանի կանգնալներ տուած լինե-
լով լիւթան և Պօլսոյ հրկիւղեց և Սամաթիոյ Սր-
բուհի եկեղեցու շինութեան համար նուէր ժո-
ղովելու, Սրբուհին պաշտօնական հրաման
տալու համաձայնեցաւ:

Այնու ամենայնիւ Սրբուհին թիֆլիզում մի
քանի հայտեր ընտանիքներից նուէրներ ոտա-
ցաւ իւր որբանոցի համար, նոյնպէս տեղւոյն
կուսանոց վանքից և Սրբազան Մակար Ե-
պիսկոպոսից: Իր անունը և գործունէութիւնը
լրագիրներին միջոցաւ արդէն բաւականին տա-
րածուած լինելուն, Սրբուհին իւր բարեկամաբար
կատարած գործին վերայ վստահացած, սե ծո-
վի կեղերը գտնուած հայաբնակ քաղաքները
չընկելով Պօլսոյ պատրիարքական կոնդակով և
մասնաւոր նուէր ժողովում և վերադարձաւ:
Պօլսոյ 7 ամիս ճանապարհորդելուց յետոյ:

Հիմա նոյն որբանոցին մէջ կան 35 և աւելի
որբ, 3 տարեկանից սկսած մինչև 25 տարե-
կան, մեծ մասը բարեկամակցայ որդեկրներն
են, հաստատութեան եկամուտը չը ներկու-
յատաճաւով ստանալէ բարձր ուսում չեն կա-
րողանում ստանալ. բայց մի քանի ազգասեր
երեսուսարդներ, անձնաւորաբար ձրի դասեր
են տալի: Կոյսերը մեծ մասը տեղեկագործու-
թեամբ են պարագայում, որի արդիւնքը նպա-
տում է որբանոցին:

Երբ որբերի տարիքը հասնում էր և մի փե-

րենց հեղինակութիւններից մի—մի օրինակ
ձրիարար ուղարկելու մեր մայր Աթոռի
նորարաց ընթերցարանին:

Սխալ են խօսում այն պարանոցը, ո-
րանք կարծում են թէ միտարարութիւնը
անգործունէութեան մէջ փոխում է, բոլոր
րովին շնորհք չունի գործ տեսնելու: Բայց
մի քանիսից բոլորն էլ զանազան գործե-
րով զբաղուած են, ունեւր սինոյի անդամ
ներ են, միւսները կառավարիներ. այլք
անտես, հիւրերկալ, միջնորդներ... Սրեա
զինին մարդիկ առ հասարակ գնահատել
և ըստ այնմ վարվել, հրաւիրելով իրենց
աղքատիկ խուցերը: Երբեմն մեր հոգևոր
հայրերը զբոսանք են դուրս գնում երջանա-
կայիշատակ հանգուցեալ Ներսէս Կաթո-
ղիկոսի հիմնած անտառի մէջ և կամ Վա-
ղարշապատու ճեմերէր...: Քաղաքական
անցքերի մասին շատ քիչ են հետաքր-
քրվում մեր հայրերը. ամէր ինչ կարող
ենք անել կամ օգնել, որ հետաքրքրվեց
այդ մասին— մենք աղօթաբար կրօնաւոր
մարդիկ ենք, անհրաժեշտ էր թող իր պարտքը
ճանաչել— խօսակցութեան մէջ սովորաբար
այսպէս են դատում:

Ահա համառոտ ծիլը ներդրողը մեր
մայր Աթոռայ միտարարական խնամքի, ա-
հա թէ ինչ դրութեան մէջ են և սո-
րանց մշտական պարագայներն ինչ է:

Ա. Ա.

ԽՐԻՍՏԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Ներկայումս բաւական յաճախ յիշուե-
ցան մամուլի մէջ Հայոց պատգամաւորների
լսեցնում և Պետերբուրգում խորհրդանշան
և խորհրդ. Նար—Բէյի անունները: Անհե-
տաքրքրելի չէ նոյն քրտադուր խանց նկա-
րողիւր և կենսագրութիւնը: Այսօր խօ-
սենք խորհրդանշան վերայ:

Թիֆլիզի հասարակութիւնը պէտք է
որ յիշէ թէ ինչպէս 15 տարի սորանից
առաջ քաղաքում երեկեցաւ մի փոքր ինչ
օտարադի գովմանիկաներ նման մի անձն:

Մենք խօսում ենք խորհրդանշան վերայ:
Նա խօսում էր ժողովրդի հետ հայր Հիւս-
ցիմոնի նման ուր և լինէր է կեկեցիներում
և Հայոց ժողովներում: Նա ինչպէս երե-
միս կուսում էր երկնային կայծակներ ան-
հատաների, մահաւորականների վերայ, ո-
րոնք անողորմաբար հարստահարում են նո-
րա արեւնակից Հայոց աղղը: Ինչպէս Հաւոյ-
մէկան ազգային արկունքն նա շարժում
էր ազգային անկուրթիւն բարբարոս հա-
լածողների դէմ և ժողովում էր նշանա-
ւոր գումարներ այն ճանկ—Քրիստոնէից
վիճակի թիֆլիս

անվում են կիսադոմինի լծի տակ: Նա ինչպէս անհամաձայնութիւն հետեւոր յաջորդութեամբ էր, հետաքրքրում էր Վալիսի մայրաքաղաքի թմբած հասարակութիւնը: Այն ժամանակ այս տղին մարդկային ներկայութեան հաշիվում էր իրականում, մի հասարակ կրօնաւոր էր. թափառող, դիմաւոր նման անցնում էր քաղաքէ քաղաք, քաղաքներէ միմիկարեւել, արթնացնելով նրանց իւր հաւատակցներին, որոնց մէջ նուազեւէր էր քրիստոնէական հասարակ:

Նախ և առաջ նա ազգի որդի էր: Նորա ձեռք բերած ժողովրդականութիւնը նպաստեց նրան հասնելու: Հոգեւոր բարձր աստիճանի, այն է, պատրիարքութեան: Նա ժողովրդական է և ինչպէս մատենագիր նորա գրքերը շատ տարածված են Տաճկահայոց մէջ: Երկրագործական դասը ճանկահայաստանի նորան կոչում է Հայորիկ: Նորա գործունէութիւնը մեզ յիշեցնում է Կիկերոնի և Յովհաննիս Բոսկիւրեանի ժամանակները:

Երբեք անընդունակ հետեւող է Գրիգոր Լուսաւորեցի. նորա հաւատն էլ այնքան պարզ է, նա նոյնքան էլ բարեգործ է, նոյնքան և սիրում է մարդկութիւնը, որքան և նորա մեծ նախորդը: Նա յիշեցնում է քրիստոնէութեան առաջին ժամանակների առաքելականութիւնը, որոնք մեռնում էին մի գաղափարի համար: Այս այս յարգելի անձն: պատկերը: Այժմ նա լոնդոնում է, ուր մեծ համակրութեամբ ընդունւելիցաւ ընդդէմական հասարակութիւնից:

Երբեք անընդունակ հետեւող է Գրիգոր Լուսաւորեցի չէ իմանում Երուսաղեմի զուհիներ և նորա հետ գտնուում են թարգմանիչներ իւր նախնի աշակերտներին:

Իսկ ինչ կէտքերի խորմեան կենսադրութեան, այդ շատ քիչ է յայտնի: Ահա թէ ինչ հաղորդեցին մեզ նորան լուսնադրոնից մի քանի տարի:

Մի կտոր խորմեան ծնողները Վառդապետի քաղաքացի էին: Նա ծնւելիցաւ 1822 թուին Գեւ. և Ն. Երուսաղեմի ժամանակ նա ուղարկուեցին դարձեց իւր հայրենիքի քաղաքացիութեան վերայ:

Այդ ժամանակ Հայոց գրականութիւնը փոքր ինչ բարձրացաւ: շնորհիւ օտար ազդեցութեան և երևելի միմիկարեւելներին: Այս ազդեցութիւնը երևցաւ և խորմեանի վերայ: Նա գեղեցիկ կերպով աւարտեց իր թաղըըը Հայոց գրականութեան, ուր նա պարտապարտ էր առանձնապէս Հայոց գրականութեանը և աստուածաբանական գիտութեանը: Նա պատրաստուեւ էր ուսուցչութեան և փոխարինել իւր ուսուցչականին, որ այն ժամանակ համարուեւ էր երևելի հայկական: 1850 թուին նա արդէն անուն ունէր Հայոց գրականութեան մէջ, նորա բանաստեղծութիւնը ճշգրտութեամբ Բարաթեանի հասնում էին գտաւ այն ժամանակուայ ընտիր մատենագիրներին, ինչպիսիք են Գալստիան, Ագոստի և Անթիմոս Բագրատունի: Իւր պարագայունքներով խորմեանը մտնեցաւ գոյցաւ ամենից հետո, մանաւանդ վերջինից հետո: Կ. Պոլսում նորա գրութեան անբաժանելի էին Այս գրականական ուսուցչական պարագայունքների ժամանակ խորմեանին հասնում էին լուսնոր նորա ծնողաց թշուառութեան վերայ. բայց սորանից նա կորցրեց իւր սիրելի առանձնութեան և զաւակներուն: Այս անձնական քաղաքացիութիւններն Այս ազգի թշուառութեան անձնական քաղաքացիութիւնից — նա կրօնաւոր դարձաւ: Նա անցնելով քաղաքից քաղաք, կարճէս ողբերգութեան էր Հայաստանի Լուսաւորիչ Գրիգորի յիշատակով: Եւրոպայում նա դարձաւ վարդապետ և երևելի եղաւ իրեն բարոյեց, նա անխնայ աշխատում էր, ամեն միջոցից օգտուել էր քաղաքում իւր ազգի լուսնաւորութեան համար: Նա սխաւ հրատարակութիւնը «Արժիւ վասպուրական» օրագրի, որոյ մէջ նա ճարտար և ժողովրդական ոճով պատմում էր Հայոց պատմութիւնը յորդորելով իւր հայրենակցներին հետեւ

ելու իրենանց նախնեաց օրինակներ: Վարդապետի լուսնաւորութիւնը յաջորդեալ դարձաւ ինչպէս առաջնորդը և հենց այդ ժամանակից խորմեանը դարձաւ Հայաստանի լուսնաւորական Գրիգորը և հենց այդ ժամանակ էլ նա այցելութիւն արաւ թիմիկներ: Նորա ծառայութիւնը ստիպեցին նորան ընտրելու վասնհայր Վրդապետի:

Իւր ծառայութեան լուսնաւորութեան հաւաքած փողերով նա սկիզբն արաւ հրատարակութեան: Դր օրագրի «Արժիւ» (Տարբոյ) անունով և կանգնեց հոգեւոր պարզ դրութեան Երուսաղեմի բարեկարգութեան: Խորմեանի անունը յայտնի եղաւ ամեն խորմեանի և երևելի նորա օրինակներն շատ երբեքստեղ վարդապետները ցրվեցան ամենահետադարձ հասնումներում լուսնաւորելով և զարթոնցանելով ազգային գրագուններին ու ծանօթանալով ազգի ուստար պիտանքների և երկաթարկութիւնների հետ: 1871 թուին Սամանեան Կայսերութեան հանգամանքը ստիպեց թողնելու խորմեանին իւր խաղաղ պարտաւորութիւնները: Կ. Պոլսի Հայերը նորան հրաւիրեցին պարզ մնացած պատրաստական ամբողջ խորմեանը, որ այդ ժամանակ արդէն և պիտուպու էր, ընտրվելու: Կ. Պոլսի պատրիարք միաձայն և պահեց այդ պաշտօնը շարունակ հինգ տարի:

Ա. Թ.

ՆԵՐՍԷՍ Կ. ՊՈԼՍՈՑ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԿ

Թէ և մենք խոստացանք ձեզ կենսագրութիւնը «Հայկին Կոմի» (Նար—Բէյ կոչնական) կրակէ կոմի, բայց աւելի յարմար և նշանաւոր ենք համարում իւրան նախ և առաջ Կ. Պոլսի ներքին պատրիարքի վերայ:

Ներսէսը ծնւելիցաւ խաւ գիւղում, որ Կ. Պոլսի արտաքին է, յունկարի 28-ին 1837 թուին: Ես կատարեալապէս համաձայն եմ Սեմու—Բեկի հետ նորա կենսագրութիւնը գրելու վերաբերութեամբ: Նախ քան սկսելը մի անձր առանձին յատկանշիչներ և կենսագրութիւնը նա մտադրութեամբ ուսումնասիրում էր այն շնորհաւոր, ուր նա ծնւել, ամէլ և կրկնել է: Տաճկական խաւ—Բէյ օյ բարձր նշանակում է գեղեցիկ գիւղ և ազգային բանաստեղծները կուղիքն նորան Կիւրապետի Արքեպիսկոպոսի ազգեցութեան համար, որ այստեղը ունեցած մայր բարձրագոյն Հայ երկրագործների վերայ:

Երբ Ներսէսը ծնւելիցաւ խաւ գիւղ համարում էր արդէն սկզբնապատճառ ազգային զգացմունքի զարթոնում: Այնտեղ գոյութիւն ունէին մի փոքրիկ ձեռնարկ և նշանաւոր քանակութեան ուսումնասիրների: Այդտեղ կրկնեցաւ երկրագործը Վարդապետները (նորա մանկ անունը այդպէս է) և չի կարելի միտել այս ուսուցչական չըմբռնող արդիւնաւոր ազգեցութիւնն ապագայ պատրիարքի և հասարակաց գործակատարի վերայ: Առանձն ասում է Ուրպիսի և երկիրն, նոյն և մարդը:

Նա մանկութիւնից յայտնի էր իւր ուսումնասիրութեամբ և նշանաւոր ընդունակութիւններով, համար և անկեղծ ուրախութեան ժամանակ: Նա 13 տարեկան հասակում գերազանցեց իւր բոլոր ընկերներին՝ նա սովորեց անցել ամենալաւ տեղերը Համբուսի 15 տարեկան հասակում արդէն հաստատուեց Գրիգորի հրատարակական և Գրականական լեզուները: Նա շատ էր կարգում և սիրում էր մանաւանդ Բուսնէտին, Ֆրիդերիկ և Լամանէ—ին, որոց նա համարում էր Գոյն արեւելեան երկրեցաւ հայրենի: Նա 20 տարեկան նա արդէն սկսում է յաջողութեամբ ուսուցանել մայրաքաղաքի դպրատանը մէջ: Նորա այն ժամանակուայ աշակերտները դարձան այժմ ամենալաւ քաղաքացիներ Կ. Պոլսում և գաւառական հոգեւորականութեան ամենալաւ անդամները: 24 կամ 25 տարեկան հասակում, զինանքով ծնողաց ստիպմունքին, նա աշխատեց ամուսնացաւ: Մենք յետոյ կտեսնենք, որ այս պատկեր ոչ թէ լինեց Հայոց ազգից մի հասարակաց գործակատարի այլ տուեց նորան (Ներսէսին) աւելի հասունութիւն, հաստատաւորութիւն և հանգիստ բնակարան: Այս օրինակի վերայ ուղարկութիւն դարձնելը մեր անբեղանքին աւելցող չէր լինի:

Վարդապետները իւր կնոջ մահից յետոյ վճռեց զառնալ հայր և իւր և ու Այս էր իսկապէս նորա կոչումը մանկութիւնից: Այս անգամ նորա ծնողները չզիջաղեցին: 1870 թուին նա ձեռնադրուեցաւ վարդապետ և այդ ժամանակից սխաւ նա շարունակաբար բար

ձրանալ: Հայոց ազգային ժողովը նորան տալիս էր ամենաքան յանձնարարութիւններ, որ նա կատարում էր միշտ խոհեմութեամբ և արդարութեամբ:

Նա լաւ ընդունակեցաւ Օսմանեան հասարակութեան բարձր շրջաններում (մանաւանդ հանգուցեալ Ալի և Ֆուադ փաշաներից) որ գնահատում էին նորա գիտութիւնը, խելքն և խոհեմութիւնը: Պէտք է ասել որ Ներսէսը շատ գեղեցիկ կերպով խոսում է Տաճկական դարձի և հարեմի լեզուով: Նորան արված էր յանձնարարութիւն Մարդ—Վալաքիայի Հայերի մօտ, ուր իշխան Կարոսը արմատացրեց նորան ճաշիկահարկերով և ներկայ գտնւելու նորա քաղաքին—այդ մի չեղած պատիւ էր այն ժամանակ այնտեղի Հայերի համար: Գետնոյ նա ուղարկուեցաւ Կիլիկիա, ուր աղական Կաթողիկոսի անընդունակութիւնը պատճառ էր դարձել ազգի շատ լճուստութեանց: (Յայտնի է, որ չնայելով Հայոց եկեղեցւոյ միութեան օսունքի երեք Կաթողիկոս, պատմական պատճառներով, որոնց մասին անտեղի է աշխտել յիշել):

Նա իբրեւ զոյգ գործակատար Հայ—Կաթողիկոս պատրիարք Հասունի բոլոր խորամանկութիւնները բաց արաւ: Այս պատրիարքի մէջ յաղթութիւնը ազգային եկեղեցւոյ պաշտպանի կողմումը մնաց:

Մրանից յետոյ ճանապարհը գեղիկ պատրիարքութիւնը բաց էր Ներսէսի համար: Կաթողիկոսը մի անշնան օրաւ, մի քանի օր անկեղեցական սովորութիւններէ դէմ, ստեղծեց նոր համար թշնամիներ, որոնք չիղջաւորեցին նորան համարելու բարձր պաշտօնի, նա եպիսկոպոսութեան ստացաւ ոչ չէմբռնել Կաթողիկոսից այլ Կիլիկիայի Կաթողիկոսից և այս վարդապետը առիթ տուեց անգրաւ—հայերին նորան կատարելու ինչ նա եկեղեցւոյ մէջ բանաստեղծ էր պաշտպանում: Ասում են, որ Ներսէսը Նար—Բէյի մի ժամանակից էր այս խորհրդով: Տեղիկայի ընտանիքները աշխտէր և որ յիշեն, ինչպէս 5—6 տարի տարանից առաջ Տեղիկայ ժամանեց մի համար եպիսկոպոս ուղարկելով չէմբռնել, իւր կատարել սխալ ուղղութիւն համար: Ասում են, որ այդ ժամանակից Կիլիկիայի Կ. Կաթողիկոսը նորա հետ մտերմական բարեկամութեամբ:

Պէտք է որ ամենք յիշեն պատրիարք Ներմեանի բարձրանալ և անկումը: Հենց նորա պատրիարքութեան ժամանակ ամենքը ուղարկութիւն դարձրին Ներսէսին թեմական առաջնորդի վերայ (այն ժամանակ Ներսէսը այս երեւելի թեմի եպիսկոպոսն էր, և իւր գործունէութեան յիշեցում էր Ֆրիդերիկին), ինչպէս ազգային պատրիարքի վերայ, որովհետեւ չնայելով Ներմեանի հասարակագիտութեան, նորա ստոր կիսնորմ, նա չուէր կառավարական ընդունակութիւններ: Վերջապէս 1874 թ. Ներսէսի նախնաւորը, Հասունի հակառակորդ Ներսէսը, այս ծանր ժամանակին ազգային կրօնի վերականգնողը, ընտրվելու պատրիարք Ներսէսը մինչև այժմ հաշակաւոր կերպով վարում է Կ. Պոլսի պատրիարքութիւնը: Ներսէսին չի կարելի յանդիմանել ոչ մի վարմունքի համար, որ ամենամար ինչ նորա բարձր աստիճանի արժանաւորութեան, ոչ մի զննչաւորութեան համար իւր պատրիարքութեան կատարելու մէջ: Նա յարելի է ինչ Տաճկականութեան լեզուով բոլոր քաղաքական պաշտօնատարների առաջ:

Նորան արմատացրեց իւր բարձր ուղարկութեան Ներսէս Բարձրութիւն հրամանատարը Դանիելեան զօրաց... մի խոսքով Ներսէսը հանգամանքներին շարժարկով մի մարդ էր ոչ թէ իւր անձնական շահերի այլ իւր հայրենիքի բարօրութեան համար:

Բոլոր մեր ասածները Ներսէսի մասին հաւաստողով մենք կրկնում ենք, որ նա քաղաքագիտական ընդունակութեանց տէր մարդ է, որ երևցաւ մանաւանդ իւր հօտի ներկայ թշուառ գրական ժամանակ: Նորա միջնորդութիւնը Մեծ իշխանի մօտ Սան—Ստեփանյի զաջնադրութեան մէջ XVI դարումը մտնելու համար, նորա յաճախակի բողոքները Կրօն առաջ Գրիգորի դարձած հարստահարութիւնների մասին, որոնք մինչև անգամ առիթ տուին Ֆրանսիայի և Անգլիայի զեպականութիւնի միջամտութեան, վերջապէս զգոյշ և մի և նոյն ժամանակ վերին աստիճանի համարձակ պատրաստութեանը Հայերի կողմով, որ արդէն ամենին յայտնի է, այս բոլորի համար Տաճկահայոց պարտական են Ներսէսին, որ իւր ճարտարութեամբ և շայն կախարհանքով, որ նա ունի Տաճկաց կառավարութեան առաջ, կարողացաւ լրել վերջինի կատարները:

Ասում են ի միջի այլոց, որ հայրենասիրական փորձերը Միջագոյն էին Ներսէսի ազդեցութեանը, որ մասամբ խորացրեց էր Միջագոյն սահմանադրութեան, Եփեսոս—Իւլ—Իսլամի հետ միասին:

Պատրիարքի կենսագրական օճին հետեւելով մենք կատարած չէինք լինիլ այդ, եթէ որ

չանէինք բնակարանի մասին համաձայնութիւնը և իւր բարձրաստիճան հոգեւորականների խորմեանի, Նար—Բէյի և Ներսէսի մէջ: Նար—Բէյն մի զանգի մարդ է, XVII և XVIII դարերի փրանսիական կաթողիկոսներին արքաների նշանաւոր Ներսէսը ունի երեւելի Կիլիկիայի զոյգութիւն հոգեւորականների կերպարանք: Նա քաղաքական ներուժեցաւ տէր անձն է: Ներմեան—սա լուսնաւորութեան հայտնական կառավարչին լամնէ է: Իւրաքանչիւրն այդ երեքից ունի մի ընդհանուր յատկութիւն, այն է կրթութիւն և լուսնաւորութեան միտք և այս բանի վերաբերութեամբ նոյաւ բոլոր Հայ հոգեւորականութեան դուխն են և զորոյ:

Ասում են որ Ներսէսը ամենանշանաւոր վարդապետն է աստուածաբանութեան հայ առաքելական եկեղեցւոյ, և յիշաւ նորա վիճարանութիւնները բողոքականների դէմ ցոյց տուին նորա հմտութիւնն աստուածաբանական հարցերում: Ասում են, որ նորա առաջնորդութեանը և հոյակաւորութեամբ հրատարակվելն շատ նշանաւոր աստուածաբանական երկասիրութիւնը: Սա վերջին ներկայացուցիչն է աստուածաբանական գրողի, որոյ զուգին էր Մատթէոս պատրիարքն և որոյ ծագման ժամանակը յայտնի է սակէ դար Հայոց գրականութեան անունով:

Եթէ Ներմեանը փոխ դառնալ գեպի ժողգործը, չարմիլ և զրդի նորան իւր փոխարեական և զգայուն պերճախոսութեամբ—Ներսէսը ներգործում է լուսնաւորութեան զատակարգի վերայ, որոնք թեւացած և աղետ զատակարգութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի—աղքատ և աղետ զատակարգի քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի և զարմում է նորա ծանցիկները և նոյա իւր մօրի և գիտութեան գործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զրկելով իր խօսքով Ներսէսը բարձրել է հարուստ և կրթած զատակարգի, իսկ Ներմեանը—ազգային քաղաքի է: Իսկ ինչ կրկնաբերի Նար—Բէյին, նա հաւատարիմ է իւր զբաղէ կոմսականութեան, նա սղորդում է Հայոց փարիզի և Երևանի

հասարակ բարեփոխ անձանց խաղաղութիւնը
Չարեքայ վանքի վանահօր վերաբերմամբ, իբր
թէ սա զեր. Աստուածատուր հայր սուրբը ան-
հատարմամբ է ծառայում իւր վանքին և
այն, իսկ ժիւր զիւրի հասարակութիւնը քաջ
հասկանալով վանահօր անձնական արժանա-
րութիւններն ու ամենակերպ հաստատու-
թիւնը թէ գէպի իր վանքն և թէ նորա կալ-
ուածքն իր կողմից խնդիրներ ու բացառու-
թիւններ տալով Արեւոյն, վերջերում ամենայն
իրաւունքով պաշտպանեց իր վանքի վանահօր
արդարութիւնն ու սրբութիւնը: Այս մասին
այն վանահայրը հոգեւոր բարձ. իշխանութեան
հրամանաւ ճանապարհորդեց ի Ս. Էջմիածին
իր ճշմարտութեան մասին ինքն ևս բացատրու-
թիւններ տալու Արեւոյն: Գործը ամենայն
խստութեամբ և անապառնջեամբ բնութեց,
ճշմարտութիւնը պարզելով՝ Նորին դերասպ-
տութիւնը կրկին վերադարձաւ իր վանքը:

Ա Ջ Բ:

Ք Ա Ղ Ա Ֆ Ա Ա Ն

Քաղաքական աշխարհից վերջին ժա-
մանակ եկած լուրերը միեւնոյն արեւելեան
զեպտանտի կայանաւոր յայտ աւելի
զօրանում է Մարտիկ Սպարաբերին լորրիք
պալատում և Նորդիւր պառնաւորաց
պալատում յայտնեցին, որ վերջին օրերը
յոյսը զեպտանտի կայանաւոր մասին
զօրացել է: Այս խօսքերն ապաւոյց կարող են
համարվել, որ համաձայնութիւն կայացել
է Անգլիայի և Ռուսաստանի մէջ: Ինչպէս
երևում է համաձայնութիւնը տեղի ու-
նեցել է նորանով. որ Անգլիան համաձայ-
նվել է, որ զեպտանտի ջոկատներն
ենթարկվին Փարիզի 1856 դաշնագրու
թեան և 1871 պայմանագրութեան բոլոր
կէտերը, որոնցով ապահովում է ճանաչա-
տանի անորոշութիւնն և Ռուսաստանն էլ
համաձայնում է Սան-Ստեփանոյի դաշ-
նագրութեան բոլոր կէտերը ենթարկելու
Եւրոպայի որոշման:

Անգլիայի բոլոր ճիշդ էր պահպանելու
իւր կախարհանքն արեւելքում և իւր ազ-
գեցութիւնը ճանաչատանում, որ վերջին
պատերազմից յետ լորրիքին ընկաւ Ռու-
սաց օտար տակ. ուստի և երբ Սան-Ստե-
փանոյի դաշնագրութիւնը տեղի ունեցաւ,
Անգլիան հանդէս եկաւ և ամեն միջոց
գործ դրաւ իւր կորցրած և ընկած ազ-
գեցութիւնը վերականգնելու. նա պատե-
րազմի պարտաւաստեցաւ, իւր նաւատորմից
Մարմառա ծովը մտցրեց և կարող եղաւ
գտնել դաշնակիցներ ընդդէմ Ռուսաստան
ինչն Նուստիւտ տաճարիկներն սիրտ առան
և սկսան մտնելու Անգլիային և դրմա-
դրել Սան-Ստեփանոյի դաշնագրութեան
կէտերի ճշգրտութեամբ կատարելուն: Անգ-
լիան ստացաւ իւր ազգեցութիւնը և Պօլ-
տում, նա այսօր այնտեղ աւելի զօրեղ է
քան երբ և եղէ. նորա զեպտան Ն. Եւրոպ
փոխ-Սուլթանի գեր է խաղում: Այս էր
հարկաւոր Անգլիային— արեւելեան հարցը
առանց նորա չէ կարող որոշվել և վճա-
րվել. նա կարող է արեւելքում. ուստի
և այժմ հակվում է դեպի համաձայնու-
թիւն Ռուսաստանի հետ, որ իւր զեպտու-
թեամբ ցոյց է տալիս, թէ ինքը զինակրել
չէ կամենում Անգլիայի ձգտման արեւել-
քում:

Ինչպէս ասացինք համաձայնութիւնը
երկու մեծ տերութեանց մէջ տեղի է ունե-
ցել և խաղաղութեան յոյսը աւելի զօրա-
ցել է քան մի քանի շաբաթ առաջ: Բայց
և այնպէս չէ կարելի տեսլ, որ այդ յոյսը
միայն յոյս չիմայ և արեւելեան հարցի
վճռումն վերջ ի վերջոյ էլ չպահանջէ
արեւահայրութիւն: Իրաւ է համաձայնու-
թիւնը կարծես տեղի է ունեցել, բայց և
այնպէս ամեն տերութիւնը իրանց պատե-
րազմական պարտաւաստութիւնը շարունա-
կում են և իրանց օտարակալական դիր-
քերն ապահովւցնում և ամրացնում,
կարծես չհասկանալով զեպտանտի յա-
ջող ելքին:

Ինչպէս երևում է հեռագրութիւնից
յուշիւր 12-ին զեպտանտի կողմից
կայանայ: Ոչ մի զեպտանտի կողմից
հանգամանքների մէջ դեռ ևս չէ կազմված,
այնքան շատ են հարցեր և քննութեան են-
թարկելու կէտեր չեն եղած, որ անհրաժեշտ
է այժմ իսկ յաջողութիւն զուշակել: Չարա-
գուշակ կարելի է համարել և Գերմանիայի
ներքին վիճակն, Գերմանիայի, որ մեծ դեր
կարող էր խաղալ խաղաղութեան գործում:
Ինչպէս երևում է, այնտեղ ժողովրդեան հա-
մակրութիւնը դեպի կառավարութիւնը շատ
նուազ է: Կառավարութեան առաջարկու-
թիւնը սօցիալական ուղղութեան գէ-
լիստ միջոցների գործ ղեկում մասին ժո-
ղովում մերժվեցաւ ահագին բազմու-
թեամբ (250 ձայն 51-ի դէմ), բայց սո-
րանից եղաւ երկրորդ անգամ սպանման
փորձը Վիլհելմ կայսեր կեանքի դէմ: Այս
փորձը փորձող հասարակ աղքատ արհես-
տաւոր չէր, ինչպէս առաջին անգամ, այլ
զոկտոր էր, անշուշտ պատկանող ժողո-
վրդեան զարգացած դասակարգին:

Աւստրիան էլ. հենց խաղաղութեան
յոյսի զօրանալու միջոցին, իւր զօրերով
բռնում է Գանուրի վերայ, Սերբիայի սահ-
մանում, համաձայնութեամբ ճաճիկների,
Ազաբայի կողմն, որտեղեց նա կարող է
սպառնալ. զիւր ունեւոր Ռուսաց զօրե-
րն փրարելութեամբ, որոնք Ռուսիայում
և Ռումելիայում դրանում են. մանաւանդ
լուր կար, թէ Աւստրիայի, Անգլիայի և
ճաճիկատան մէջ արդէն կայացել է յար-
ձակողական և պաշտպանողական դաշնակ-
ցութիւն:

Տարախոյ չիւյ, որ և Ռուսաստանն իւր
կարեւոր պարտաւաստութիւններն այս պառ-
նող վտանգների դէմ տեսնում է. բայց
և այնպէս այդ իրողութիւններն աւելի
չարագուշակ քան բարեգուշակ են զե-
պտանտի կողմն ելքի վերաբերութեամբ: Մի-
այն պատերազմի արտաքին և անորոշ վի-
ճակը կարող է աւելի երաշխաւոր ընել
գործի յաջող ելքին:

Մ Ա Ն Ե Ր Լ ՈՒՐ ԵՐ

Դիմ. Բեթ. Լադիւրը իւր հը-
րատարակութեան օրից սկսած
միշտ յարձակողական զիւրք բըռ-
նած է: Նա միշտ յանդիմանել
է բաց արել այն գործակաւորաց
անձանց և հաստատութեանց
թերութիւնն ու չարագործու-
թիւնը, որոնք հակառակ օրի-
նաց ընելով, վնասակար են և
դաժ հասարակաց շահին: Ուս-
տի և բազմիցս հալածանաց է
ենթարկվել և նորա դէմ եղել
են դանդաղներն առեւանդներում:
Ընթերցող հասարակութեան
անյայտ չեն գտնուաները նոյն
լադիւր խմբակի մեծ. իշխան
Կ. Բեհրուտեանցի դէմ քա-
ղաքային հիւանդանոցի վարչու-
թեան, պ. Ստաւրինի և այլոց
կողմից: Այս գանգաւորներից ու-
մանք վճռվեցան տեղական ա-
տեաններում յօգուտ խմբակին:
Գործերը վերջապէս հասան Ս.
Պետերբուրգ թերակոյտին, վճիռ-
ների դէմ եղած բողոքների
պատճառով: Ինքը պ. Լադիւրը
գնաց Ս. Պետերբուրգ իւր պաշտ-
պանութեան գործը առաջ տա-
նելու համար թերակոյտի մէջ:
Ամսոյ 23-ին կառավարիչ թե-
րակոյտի մէջ ընտում է քննու-
թիւնը այս գործերի: Դիմ. Բեթ.
Երեւելեան 146 համարը
հաղորդեց ուրախալի լուր, որ

կառավարիչ թերակոյտը արդա-
րացրել է մեծ. խմբակին ամեն
հարցերում: Այս ապաւոյց է,
որ մամուլը չէ կարող ճշմիւր
մանաւորներ և տեղական ա-
տեանների ճգամը և վճռով—
այլ արդարութիւնը միշտ պաշտ-
պանութիւն կզանէ տեղութեան
բարձրագոյն առեւանդներում:

Գերմանիայի լեզուով լոյս է տեսել եր-
կաւրութիւնը.

Armenien, Ein Bild seiner Natur und
seiner Bewohner. Non Amand Freiherr
von Schweiger Lerchenfeld. Jena, 1878

(Հայաստան, մի պատկեր նորա բնութեան
և բնակիչների: Գործ Ա. Ֆ. Ֆոն Շվայգեր
Լերխֆելդի):

Այս գրքի մասին մեր թղթակիցը գը-
րում է.

«Այս գրքը 14 տպագրական թերթից
բաղկացած մի սիրուն երկաթեթիւն է:

Այսպիսի մի գրքի այժմ լոյս տեսնելը
իրաւ մի շատ ուրախութիւն է, զոնէ
զա կնպատէ դէպի այն, որ Եւրոպայից մի
մեծաւոր գաղափար կատանան մեր երկրի
վերայ, գաղափար, որը մինչև այժմ միայն
անհասկանալի անգլիականութիւն էր. իսկ
բազմութեան կարգում էր այն կցկտու-
րաւորական մեքերի հետ, որ մի քանի
թիւթեթիւն թղթակիցներ, սոսի նոր և հե-
տաքերի կամ տարօրինակ բառեր գրելու
համար, հարգողում են այս կամ այն
թերթին: Աս. հասարակ այդ սխալ կար-
ծիքները ջնջելու և ճիշդ տեղեկութիւններ
հաղորդելու պաշտոնը այս գրքը պիտի կա-
տարէ, ինչպէս և յառաջաբանի մէջ յայտ-
նում է ճիւղիկին Ֆոն Հելլերի երեւել
աղագրութեան հետեւալ խօսքերով. «Հայե-
լով ներկայ յուզեալ ժամանակներին քա-
ղաքացեան էլ սիրով ձեռք կմկնէ դէպի
այս գրքը, որ կարող է նորան խնդրի տակ
եղած երկրի վերայ գաղափար տալ: Շատ
նախապաշարմունքներ նա այս գրքի մէջ
փարատած և շատ սխալներ ուղղած կը
գտնէ, և վերջապէս ոչ մէկը կարող է
սոյն գրքը ձեռքէն թողուլ առանց օգուտ
բաղած ընելու նրանից: Այսպէս յառա-
ջարան: Գրքի բովանդակութեան ցուցակը
նոյնն է քարտիկում: Վեց հատուածներից
3-րդ և 6-րդ միայն միջական յարաբերու-
թիւնն ունին Հայաստանի հետ, միւս հա-
տուածների մէջ հեղինակը, հաւատարիմ
իւր գրքի վերնագրութեան, երկրի և ժո-
ղովրդի պատկերն է տալիս, բայց և չէ
դիտում աղիւն անցնալ մտաւոր թէ քա-
ղաքական կեանքը համառօտ և զեղեցիկ
ոճով հետաքրքիր ընթերցողին ներկայա-
ցնելու:

Թէ փաղաքական և թէ անկեղծ յա-
ղիմանական տեղեր պատկառ չեն գրքի մէջ:
Ջօրօր. Անիկ աւերակների մասին խօսելու
հետեւալ խորհրդածութիւնն է անում.

«Անիկ աւերակները գլխաւոր աչքին այ-
ժմ էլ նոյն վիճակի մէջ են ներկայա-
նում, ինչպէս զարեւրում առաջ: Նորա
նման են աւելի մի բարձի թղթի արած
քան թէ բոլորովին կործանուած քաղա-
քի: Եւ մինչ շրջակայ ամայի բարձրա-
վանդակի վերայ բնակիչները թշուառ դեռ
նախուցերի մէջ են բնակուում, միւս կող-
մից հայկական փառահալ շէնքերի տեղեր
գեռ. այսօր էլ ընդունակ է դարձնել յա-
րուցանելու մի աղիւ համար, որ ոչ թէ
միայն մարդկային ամենահին աւանդու-
թեանց մոգական վարագուրով է շրջապա-
տած, այլ և դարերի ընթացքում իրեւ
պատուար է ծառայել արեւելեան բարբա-
րութեան դէմ»:

Արկին և Կրկին ցաւում եմ. որ այս
անգամ աւելի մանրամասնօրէն չեմ կա-
րող խօսել այս գրքի վերայ, բայց ուրիշ
անգամ անպատճառ:

Մեկ հաղորդում են, որ Գանձակի հասկացող
գաղից մօտ 30 հոգի ժողովել են և խորհելու
լինում, թէ ինչ եղանակով կարող են իրանց
համար մի հնաւանդ և զորունակ կախակալ
խնդրել իրանց յաջող առանց տարածայնու-
թեան: Այսպիսի բարի ցանկութիւնն անշուշտ
յաջողութիւն կունենայ, որովհետեւ այսպիսի
գործի մէջ տարածայնութիւնն ոչ հոգեւոր գա-
սին և ոչ էլ Գանձակին պատիւ կրել:

Նոյն տեղից գրում են, որ Մեղուի 31 հա-
մարը ստանալով և Քաղաքի ֆիլիտանի մէջ
Արկինու նամակի կտորը կարգաւոր մի անձը
չառ բարկացել, թիւթը պատառոտել և ձեռքը
եկեղեցու պատին դնելով հայտնում է, անի-
ժում և խնդրում, որ գործիւս տպողի կեանքը
վերջանայ, լեզուն պատանձիլ, ձեռք կտորի,
բայց մոռացել է այդ խախտման, որ անձը
արժուի է նմանում, որ աշխարհ պատկերից յետ
էլ վերադառնում է իր բոլոր:

Լօրերի խորհրդարանում Մարիկ Սպարաբերի
անց ճշմարիտ խոսքերը արեւել և ներկայացնող
կոնգրէսի քննութեան: Պատկերները ցան-
կանում են արդար կերպով վերաբերել դէպի
այդ խնդիրն և Անգլիան էլ կամենում է այդ:

Ամսոյ 22-ին տեղի ունեցաւ հայերէն ներ-
կայացումը, որոյ մասին Մեղուի անցաւ հա-
մարում յիշել էինք. ներկայացումը բարեգոր-
ծական նպատակաւ էր, խաղաղօրէն թա-
րոնաւորներ էին— ոչ դերասաններ, ուստի և
խառնութեամբ քննելու խաղն իրաւունք էլ չը
կայ, ընդհանրապէս խաղն առանձին տպառ-
ւարութիւնն է գործել, բայց և այնպէս եղել են
մի քանի տեղեր բաւական յաջող: Բազմու-
թիւնը մեծ է եղել, ճաշելով զներք բարձրու-
թեան, այնպէս որ շատերը մի ուրիշ վճարել
են օտար վերայ կանգնած մնալու համար: Ցան-
կալ է, որ թատրոնականների խումբն օգուտ
բաղելով հասարակութեան այս համակրութիւ-
նից ապագայում աւելի կատարեալ խաղաղու-
թիւնը տայ և վերականգնէ ընկած հայ թա-
րոնը:

Վերջին ժամանակ փիլիսոփայական և նորա ջը-
րակալքում յորդ անձները չափը անցան և
մի դուռէ օգտի տեղ վնաս պատճառին բու-
սականութեան: Շրջակայքում խոսն այնպէս
առաւել է, որ մինչև անգամ ծերունի մարդիկ
չտեսնուած բան են համարում այս: Բայց ար-
դեօր կարելի պիտի լինի զբանից կարեւոր օ-
գուտն քաղել, թէ անձները թող չպիտի տան:

Ամսոյ 16-ին երեկոյան 8 ժամին Երեւելի
միապալան Արեւիկ, որ գտնուում էր իբրեւ
հիւանդ քաղաքական հիւանդանոցում, դուրս
էր քաղաքի պատանդից և անցնելով հիւանդանո-
ցի բակի պատի վրայով դուրս է գնում և ընկ-
նելով Կուրը խեղդում է:

Յ Ե Յ Տ Ե Ր Ե Ր ՈՒ Թ Ի Ի Ն Բ

«ՄԱՆԿԱԿԱՐԺԱԿԱՆ ԹԵՐԹԻ» խմբագրութիւնը պատիւ ունի
ծանուցանել, որ ամսագրի նշանակած ժամանակին չհրատարակուելը կախում էր
մի քանի կտրեր և խմբագրութիւնից անկախ պատճառներից: Բայց խստապատճառ է
առաջին համարը անպատճառ յուշիս 10-ին հանել, իսկ հետեւեալները կանոնա-
ւորապէս խրաբանելու ամիս 10-ին:

Խմբագրութիւնը խնդրում է բաժանորդ գրուիլ ցանկացողներից, որ շտապեն ստա-
րագրուել, որպէս զի կարելի լինի ծառայողական որոշել տպագրութիւն օրինակների
թիւը, որը թղթի թանգարութեան պատճառով գործիս մէջ մեծ նշանակութիւն
ունի:

Աւելորդ չէ համարում յիշեցնել այն բաժանորդներին, որոնք միայն լոկ նա-
մաններով են տնտրարուել, առանց բաժանորդագրելու ու կտրիկու, որ վճարը կան-
խիկ է: Առանց բաժանորդագրելու ստանալու ամսագիրը ոչ քիչ չէ ուղարկուի:

Խմբագիր Յակոբ Տէր—Յովնանիսեան

Լոյս տեսաւ և վաճառվում է «ԳՕՆ
ԲԻՇՈՏ ԼԱՄԱՆԵՆՅԻ» անունով
վէպի Հայ-Թարգմանութիւնը, գինն է 70
կոպէկ:

Մեկ մօտ վաճառվում են նաև մեր
հետեւեալ թարգմանութիւնները.

«Հատարմութիւնը ամեն արդիւնների
յաղճում է, որը ճիշդ չափանի, գինն
է 40 կոպէկ և «Կառարից դէպի Լոյս», նոյն
չափանի գինն է 40 կոպէկ:

Տպագրութեան համար պատրաստվում
է «ԺՈՐԺ ՌՈՒԼԵՍՏՈՆ» վէպի
Հայ-Թարգմանութիւնը:

Յարութեան զպիւր Առաքելեանց

Մի բաղամարդ փոքրցում մի արկածախն-
դիւր յարձակում է մի կնոջ վերայ, իբրեւ թէ
համբուրելու և ստանալով վերջինից մի քանի
ապտակ հետանում է: Այնը ուշիկ զարթոյն
դէպից զգում է ցաւ փղի վերայ և չօգտփելով
տեսնում է, որ վիզը զլնած է անկախ չղթան
ժամացոյցի հետ:

Պ. Աւանային հաղորդում է Արմաւիրց, որ
այնտեղի հայ զպրոցի մի եկեղեցական հոգա-
բարձու, որ կրօնաւորաց է, շատ է վնասում
զպրոցին և ամենուրեք նորա անկախ վիճակին
ախտան դուրս գալիս: Մենք չենք կարողա-
նում հասկանալ անգամ, թէ ինչպէս մի եկե-
ղեցական համարձակում է ազգային զպրոցի
դէմ գործել, ինչ է անում հապա հոգեւոր իշ-
խանութիւնը: Ինչպէս ուշք չէ դարձնում ժողո-
վարը:

Մեկ գրում են. փեր զիւրի զպրոցի հոգա-
բարձութիւնը և հասարակութիւնը առանձին
խնդրագրով ուղարկեցին իրենց ուսուցիչ մեծ.
պ. Ար. Արարատեանցին ի Ս. Էջմիածին, որ-
պէս ներկայացուցի իրենց կողմից, որ ներ-
կայացին ինդիկը Նորին վեհ օժուրեան և
Արեւոյն իրենց Չարեքայ անապատի արդիւն-
քից մասն խնդրելու յօդուս իրենց անապատի
զպրոցին, որպէս մշտական աղբիւր Վեհապա-
կաթողիկոսը յարկելով փրօւ հասարակութեան
խնդրեք բարեհաճեցաւ նշանակել տարեկան
100 օտրիկ:

Աղքատները պարզում են, որ չնայելով
Գարեհիստի (Արքայապ) բարձրանալուն զարձեւ
քաղաքի կանաչք ամբողջ օրը այնտեղից չեն
հեռանում, ամառս 14-ին հաճի Ս. անուն մի
վաճառականի կին մերկ դեռ մէջ լողացած
ժամանակ յանկարծ ջուրը կտանի գրեթէ 15
օտաճէնի չափ: Այս միջոցին Գեորգ անուն ե-
րիտասարդ մի առանց հագուստն հանելու դե-
տըն ընկնելով անմիջապէս կազառէ, բայց ա-
պագայագրար կնոջ ճակատի կապած ոսկիքը
կոտնուի ջրի ալիքներում:

Ամսոյ 12-ին մեծ. պ. Դիկալայոս Տէր—
Յակովբեանցի մասնաւոր զինակալներ, ուսուց-
չաց աշակերտաց և աղբիւրներակալութեամբ, հան-
դիսով տնտում է իւր բաժանմանը, որ կարճ
ժամանակամիջոց չէ մի գրքի համար Թիֆ-
լիսում:

Ի մ բ ա գ ի ր Պ. ՍԻՄԵՆՆԵԱՆՏ
Հ ր ա տ ա ր ա կ ի չ. ԷՆԴԻԱՅԱՆՏ